

A PÁPASÁG.

— BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY. —

III.

Lewes a filozófiai történetéhez írt előzetes fejtegetéseinek valamelyik helyén olyasmit állít, hogy a vallásos igazságokon vagy tanításokon mit sem változtat, akár a ptolomæusi, akár a kopernikusi világnézet az uralkodó és hogy eképen az exakt tudományok haladása a vallásos érzést sem nem gyengítheti, sem nem erősítheti. Két különmemű mennyiség ez szerinte és így össze nem mérhető. Állításának igazolását abban látja, hogy bárminő nagy szakadék választja is el például Aristotelesnek és Newtonnak a természetről való tudományát, az emberi élet végső kérdéseire — a melyeknek kutatását Bacon joggal nevezte az ő színes nyelvén: *meddő szüzeknek* — adott feleleteikben lényeges különbség nincsen és nem is lehet. Ennek a fölfogásnak következményeit úgy lehetne megjelölni: a vallásos érzés (és a metafizika), melyek pedig szintén lelki életünk tüneményei, jelenségei, mindig ugyanazok maradnak, vagy más szókkal: a lelki fejlődés egyetemes törvényei a vallásra nézve nem élnek. Mivel pedig az evolúció a tudás mostani állása szerint az egész szerves világnak törvénye, e fölfogásból kettő következhetnék: vagy a lelki életnek a vallásos érzésre vonatkozó és azt alkotó tüneményei nem a szerves életnek jelenségei; vagy: ezen tüneménycsoportra nézve a fejlődés törvényei felfüggesztődnek, tehát, e szó mythikus jelentőségében, csodával van dolgunk.

Ha már most Lewes ezen állításával egy másik positivista, *Taine* tanítását állítjuk szembe, kinek sarkalatos és bebizonyított törvénye szerint a lelki élet bármely szervének vagy bármifajta tartalmának megváltoztatása szükségképen a többi szervek és többi tartalom megváltozásával jár:* e két felfogás között könnyűnek tetszik a választás. Első pillantásra *Taine* mellé áll az ember, mert elgondolhatatlannak ítéli, hogy ugyanolyan fogalma legyen Istenről a természettudósnak, mint az ősebernek, vagy Spinozának, mint a bretonoknak; emez a a magáénál hatalmasabb étellel ruházván föl a holt, de félelmet keltő tárgyakat maga körül, *saját személyiségét* tágítja ki, magához hasonló istenekkel népesíti meg a világot és így *ex analógia hominis* iparkodik képet alkotni róla, amaz meg nem változtatható törvények-szabályozta erők színpadjának látja a mindenséget, a *világot* tágítja ki annyira, hogy személyes istennek benne hely nem jut, és így *ex analógia universi* alkot képet róla. Világfelfogásukban tengeremssze állanak egymástól, de mivel mindkettő a világ lényegét az Isten szóval jelöli meg, ez pedig minden vallásnak és vallásos érzésnek alapja, mindkettőt — hamis általánosítás és a szavak zsarnoksága útján — vallásos embernek nevezik. Ilyen tévedésen alapul Lewes okoskodása: szavakkal számol, de nem jelentésükkel. *Pikler* belátásos elméletének vallás — lélektani igazolását nyerjük itt: az ember szükségletei — a fizikaiak és metafizikaiak egyaránt — állandók, csak kielégítésük módja változik a rendelkezésre álló belátás szerint.

Ám, könnyen azt állíthatná valaki, hogy eme fejtegetés megkerülte a kérdést, s nem oldotta meg; mert hiszen a vitás kérdés épen az, vajjon a vallásos érzés van-e valami kapcsolatban a tudással, vajjon a vallásos szükségletek kielégítési módját is a belátás szabályozza-e? s rámutathatna valaki a fönti okoskodás élő czáfolata gyanánt az egyházra és pápaságra. Életüket saját álláspontjuk szerint — nem a belátás módosítja, mert az egyház nem változik és azt állítják, hogy a vallásos szükségletek kielégítésének örök és változatlan — tehát a belátástól nem függő — módját adják a hívőknek.

Meg kell kísérelni eme ellentétek följfjtését vagy megvilágítását, mert nagy, talán a szellemi élet legnagyobb kérdése: *az igazság értéke és ereje* forog itt szóban. Ha igaza van

* A kölcsönös függés törvénye: L. Taine: Nouveaux essais. Preface.

Lewesnek és a pápaságnak, ha csakugyan vannak a szellemi életnek tüneményei, melyek nem az emberi igazságtól függenek, ha a lelki életnek eme jelenségei oly erősek, szilárdak, hogy évezredek intézményeket bírnak meg és sok millió ember lelkében eleven valóságok: akkor súlyos tévedésen leledzenek mindazok, a kik az igazság és gondolat jogáért folytatnak immár háromezer éves küzdelmet, akkor valóban el kell ismerni, hogy az együgyűeké a mennyeknek országa és kétségbe kell esnünk a gondolat, az igazság jövőjén.

Lewes okoskodása épügy mint Taine apriorisztikus meg-gondolásokból indul ki, deduktív s így egyiknek sincsen tapasztalati, bizonyító, vitadöntő értéke; az iskolai számolás nyelvén úgy mondhatnók: megsemmisítik egymást. Ám az egyház és pápaság létező valóságok, tények, nem elméletek; tényeket pedig megczáfolni nem lehet. De mit lehet velük tenni? Értelmezni, jelentésüket fölfejtteni.

A tudás sohasem kész, hanem mindig fejlődő valami, a melynek legszilárdabbnak ítélt alkotó részeit is lerombolhatja valami új tapasztalat; az igazságnak kritériumát eddig egyetlen gondolkodó sem találta meg, noha már a Sokrates előtti görög gondolkodók is érezték hiányát; iparkodtak ilyen kritériumokat találni — elég Platorra és a stoikusokra emlékeztetni — de az egyik bölcselő kétségbevonta és — a szó ősi értelmében — meghamisította a másik munkáját. Azonban a filozófiai kérdések csak távoli vonatkozásban voltak a Mindenki Józsefek életével. A mint azonban a kereszténység terjedni kezdett és más-más országban meg világrészben más-más alakot nyert, a hívő emberre üdvözülése, a vezetőkre és politikusokra nézve hatalmi érdekek miatt volt fontos dolog, hogy kiválaszszák az üdvözülés és hatalom lehetséges formái közül az igazit. E végből ugyanazon kérdés előtt állottak most a hívők és az egyház, mint hajdan például a szofisták, és bizonyára akadtak az egyháziak között is szofisták, a kik a tanok ellenmondásából akár valamennyinek téves voltát, akár az igazság megállapításának lehetetlenséget következtették. De mivel egy francia író állítása szerint az emberiség állításból él, és meghal a tagadásból, az élni akaró egyháznak szüksége volt az igazság valami-féle bizonyosságára. Eme kritériumot kereste az egyház a IV—V. század számos zsinatján és tette hathatósabbá a politikai hatalommal való szövetkezés révén. Mivel azonban a zsinatok végzései gyakran ellenmondottak egymásnak, szüksége támadt

felsőbb döntőnek, és ez a pápaság, helyesebben a pápa lett. És a pápa nemcsak vallási és erkölcsi dolgokban szabta meg az igazságot, hanem döntő ereje és hatalma kiterjedt az ember lelki életének minden tartományára. Az egyház, mint az emberiségnek Istentől rendelt tanítója, nemcsak erkölcsant adott, hanem metafizikát és kozmológiát is; megvoltak és megvannak határozott tanai a világ keletkezéséről, a föld alakjáról és helyzetéről, a mindenség egyéb részeihez való viszonyáról, a világ kormányzásáról és az ember helyzetéről. Mindez elméleteket, a melyek nem egyházi felfogás szerint, változó nézetek, hajdan igazak, ma tévedések, a pápaság hatalmával fedezte és szellemi létét kötötte hozzájuk. De az igazság a benne rejlő immanens erőnél fogva még így is átalakította magának az egyháznak a világról való fölfogását és így a vallásos érzést is. Más a XIII-ik századbeli katolikus képe Istenről, a ki a földet állította a világ középpontjába és a csillagokat azért teremtette, hogy díszítsék az égi boltot és este világítsanak; más a XX-ik század katolikusa is, a ki tudja, hogy a mérhetetlen mindenségben egy kicsi pont a föld, mely támadt és elmúlik a mindenség meg-megújuló forradalmaiban; a ki tudja, hogy a csillagok mérhetetlen, a miénknél sokszorta nagyobb világot alkotnak és az ökörnek van az a rendeltetése, hogy sült formájában az asztalra kerüljön. A kopernikusi világnézet, nem hiába küzdött teljes erejével ellene az egyház, lassan, de biztosan revoluzionálja az európai emberiség vallásos érzését és tudását. Minden tiltakozás és tudomásul nem vétel ellenére is, *más* Isten az, a ki Kopernikus és Newton, más, a ki a Pentateuchus világát teremtette. Mivel pedig mégis csak az Istenfogalom a vallások alapja és végső kútfeje, ezen fogalom pedig az imént jelzett átalakuláson a tudás, a belátás változása következtében, valósággal keresztül ment, elmondhatni, hogy a lelki életnek nincsenek meg nem változtatható tünetényei. Az intézmény pedig felfogásunk szerint nem egyéb, mint valamely eszméleti állapot kivetítése, mondhatni materializációja, legtagabb értelemben — okozata is és így nyilvánvaló, hogy az ok változásával az okozat is megváltozik: vagyis a *vallásos érzés változását a vallási intézmények változása követi nyomon*. Mivel továbbá a lelki élet egyéb, nem vallási, megnyilatkozásait senki sem állítja változhatatlanoknak, a mássá levés egész lelki és ennek következtében társadalmi életünk törvénye is, kimondhatjuk: hogy az *eszméleti állapotok evolúciójával pár-*

huzamosan halad és azt követi az intézmények evolúciója, úgy hogy ezen ítélet a társadalmi pszicho-fizika alaptörvényéül ismerhető el.

IV.

Az istenfogalom ezen szükségképeni és gyökeres megváltozása a tömegeket azonban talán csak évszázadok múlva fogja áthatni, minélfogva az egyház mélyreható, ilyen szellemű reformációja is csak akkorra várható. Az egyháznak azonban nemcsak a műveletlen tömegben, hanem a tudományos műveltek között is vannak hívei, kik saját lelki szükségleteiket tartva szem előtt, már most szeretnék olyan, vagy a fajta egyházban élni, a minőre a tömegnek csak századok múlva lesz szüksége. Ennek a törekvésnek szülte a *liberális katolicizmus* néven ismeretes mozgalom, valódi képviselői a Kúria szemében mindig megbízhatatlan és gyanús német theologusok: *Erhardt*, *Schell* és mások és irodalmi arcképüket még föllépésük előtt megrajzolta *Zola* a »Róma« Pierre Fromentjában. Hogy eme mozgalom egyházi férfiakban talált támogatókra, eleven bizonyítéka annak, hogy az egyház nem változhatatlan intézmény, és hogy ott is érzik szükségét, hogy a modern élet tudományos és szociális követelményeinek az egyházon belül kell helyet szorítani. A mint joggal nevezték a szocialisták imént lezajlott drezdai pártgyűlésén *Kautskyt* a párt pápájának, éppen olyan joggal nevezhetné valaki az *Erhardt*okat az egyház revizionistáinak.

Előrelátván a fejlődés sodrát, megszeretnék kímélni az egyházat olyan összeütközésektől, mint a minők a XVI. században erősen megcsorbitották tekintélyét; a *volenti ducunt fata* elvet követve szeretnék, ha az egyházi forradalom fölülről, szinte észrevétlenül indulna meg. Ismerik, milyen nagy szellemi veszteség háramlott abból az egyházra, hogy szembe szállott és tagadás álláspontjára helyezkedett a kopernikusi világnézettel szemben, ezért akarják megelőzni, hogy hasonló veszteség érje az egyházat most, mikor *Darwin* és *Spencer* tanai ezt a világnézetet az organikus világ egészére, *Marx*ék pedig különösen a történeti életre terjesztik ki. Ám ez a mozgalom az intézmények lélektanát ismerők szemében már eleve a sikertelenség bélyegét viseli magán: a hegytető lakói mutogatnak valami kilátást a völgy lakóinak; optikai lehetetlenség, hogy ugyanazt lássák és kívánják meg. A míg a tömegek,

különösen a latin országokban, megtartják mai mivoltukat, a latin katholicizmus és a pápaság sem változhatik meg gyökeresebb módon. Ám nem várt — és nem kívánt segítséget nyerhet ez a mozgalom a szocializmus részéről, melynek vallási formák — modern tudományos alapon nyugvó, — vallási formák felé haladó fejlődése félreismerhetetlen. Ha e két reformmozgalom, az egyik alulról, a másik felülről indulna ki, valahol összeérhetne, a katholicizmus forradalma gyorsabban és alaposabban következhetnék el, semmint általában várják és számítják. Még sikertelenebbnek és az intézmények mivoltának még nagyobb félreértéséből eredőnek kell itélni ezen világitásban ama találgatásokat és reformterveket, melyeket itt-ott az új pápa egyénileg fölöttes szimpatikus és erényekben valóban kiváló megjelenéséhez fűztek. Az egyház és a pápaság nem az egyes, a mindenkori pápa egyéniségének kifejezője, hanem kifejezője egy óriási hatalmi szervezetnek, a melyet egyrészt az átöröklés, másrészt a meglévő más társadalmi szervek hatalmi viszonyai határoznak meg. Minél kisebb és kevesebbre kiterjedő valamely szervezet, annál több kilátása van benne az egyéni kezdeményezésnek és viszont, és így világos, hogy nincs intézmény a világon, melyre nézve közömbösebb volna, ki vezeti, mint épen a pápaság. Bámulatos erejének ez is egyik titka és magyarázata.

V.

Szociológiai szempontból fölötte érdekes az is, hogy bármennyire tiltakozik hivatalos nyilatkozataiban és az általa sugalmazott tudomány termékeiben a társadalmi élet természettudományos fölfogása ellen, mégis az egyház mutatja meg a legcsattanósabban, hogy a természeti kiválasztás elve az emberi társadalmakban is érvényesül és hogy a legkiválóbb fönmaradásának törvénye az intézmények történetét is szabályozza. *Galton* a középkori elmaradottság okait kutatván a legfontosabbat abban véli megtalálni, hogy hosszú évszázadokon keresztül az értelmileg legkiválóbb egyének lemondtak a faj propagálásának hivatásáról, hogy az egyháznak szenteljék életüket és munkájukat. A középkor szellemi élete, igaz, elhanyagolt evvel, de viszont az egyház fölvirágzott és csodálatraméltó épülete, ha nem is minden ízében megkészült avval az erővel, a mit a faj fenntartására és nemesbítésére szánt tulajdonképen

a természet. Az egyház azonban nemcsak kiválasztotta az értelmileg és erkölcsileg legkiválóbb egyéneket, hanem föl is használta őket. Valamennyi hatalmi szervezet közül ő közelíti meg leginkább Plato állameszményét abban, hogy benne igazán a bölcsek, filozófusok uralkodnak: arisztokratikus szervezet, de a szónak igazi és kívánatos értelmében, pedig nem volt még a világon szervezet, mely demokratikusabb alapokon épült volna.

Kunfi Zsigmond.